

Hit med Historien

Køge Bys historie for børn

Historien 1914-1949

Indhold

Bogens forfatter: Henning Bjørn Larsen

1914-1924 I Verdenskrigens udkant

Eventyret om værfterne

Boligbyggeri

Gummifabrikken

Arbejderbyen

Byen vokser

En ny togforbindelse

Familien og fritiden

Den Spanske Syge

1925 – 1932 Svære tider

Køge Kommune

Skolerne

Junckers Savværk – Endnu en stor virksomhed kommer til Køge

At være barn omkring 1930

1933 – 1939 På vej mod en ny krig

Flere arbejdspladser

Fritiden

Forurening

Køge Boldklub

1940 – 1949 Besættelse og befrielse

Skolerne under besættelsen

Frygten for luftangreb

Hverdagen under besættelsen

Modstanden

Befrielsen

ORDFORKLARINGER

Om bogen

LITTERATURLISTE

Bogens forfatter: Henning Bjørn Larsen

1914-1924 I Verdenskrigens udkant

I august 1914 udbrød der krig i Europa. Alle var sikre på, at krigen ville være hurtigt overstået, men den varede i fire år. Den bredte sig til store dele af verden og kostede millioner af mennesker livet. Da krigen sluttede i 1918, gav man den navnet Verdenskrigen. Danmark erklærede sig neutralt, og det var vi under hele den store krig. Men det er svært at være et lille land, når de store slås. Så mange ting i hverdagen blev anderledes; det gjaldt i hele landet og i hver en by. Natten efter krigsudbruddet kom de første danske soldater fra Roskilde og Næstved til Køge, og da morgenen kom, havde de sikret de centrale steder i byen. De blev de første af de sikringsstyrker, som kom til Køge i løbet af krigen. Nogle dage senere blev der lagt miner ud i Køge Bugt. Fiskerne og andre søfarende fik besked på at holde syd om minefeltet, hvis de ville slippe ind i Køge Havn. Soldaterne fra sikringsstyrken blev indkvarteret forskellige steder i byen: på Jernbanehotellet, i Teaterbygningen og nogle kom til at bo privat. De private værter fik 80 øre og et rugbrød pr. dag for hver soldat, de havde boende. De udenbys soldater må have sat deres præg på byen. Soldaterne i Teaterbygningen gjorde værtshusene Guldfisken og Skipperkroen til deres private dagligstue, og det har sikkert ikke gået stille for sig. Undervejs kom Livgardens 3. Kompagni til Køge. De blev hurtigt meget populære, for de holdt udendørs koncerter for byens borgere. Som krigen gik, blev der mangel på de fleste varer, og det blev en travl tid for kommunen. Der blev indført rationeringer – det var begrænsninger for, hvor meget man måtte købe og bruge. Der skulle også spares på elektriciteten, så i maj 1916 blev der indført sommertid for at udnytte den lyse tid. Og oven i det hele så steg skatten. I 1914 helt op til 7,8%! Verdenskrigens problemer gav hidsige diskussioner i byrådet, men i de alvorlige tider fandt man alligevel sammen om at løse de mange problemer med priser og forbrug. I 1917 trak den sidste kongevalgte borgmester, C. V. Ferslev, sig tilbage. Han blev afløst af overlærer H. J. Hansen, som blev Køges første folkevalgte borgmester.

Eventyret om værfterne

Under og efter Første Verdenskrig spekulerede mange mennesker i at tjene penge ved at sælge varer til de lande, der var i krig. Mange blev meget rige på den handel – de blev kaldt gullaschbaroner efter den gullasch på dåse, de solgte til Tyskland. De tyske ubåde havde sænket mange skibe under krigen, og derfor var der brug for at bygge nye. Der var penge at tjene på skibsværfter, og i havnebyen Køge blev der i tiden umiddelbart efter krigen slutning bygget to nye skibsværfter. I 1918 stiftedes aktieselskabet ”Codanværftet”, og samme år begyndte bygningen af endnu et værft ”Aktieselskabet Køge Værft, Skibs – og Maskinbyggeri”, som var et meget større projekt end Codanværftet. Codanværftet blev anlagt syd for havnen, hvor Roklubben nu ligger. Køge Værft blev anlagt nord for havnen på et opfyldt areal, og der blev bygget et nyt havnebassin direkte ud til Køge Bugt. I dag ligger Junckers Industrier på stedet. Men krigen var slut, og den gode ide var ikke så god mere. På Codanværftet brast drømmen i 1921, og værftet blev erklæret konkurs. Bedre gik det ikke for Køge Værft. Her måtte man dreje nøglen om i 1923. Hvad der kunne sælges blev solgt, og den forlattede værftsgrund lå øde hen, indtil en mand ved navn Flemming Juncker lejede den i 1930.

Boligbyggeri

Codanværftet havde på et tidspunkt 200 ansatte, og på Køge Værft var der arbejde til 440 mand. Så mange mennesker kunne man ikke skaffe i Køge. Samtidig var der brug for specialister som nittere, riggere og skibstømrere. Arbejdskraften måtte lokkes til udefra, og den skulle have et sted at bo, så der måtte bygges boliger til de ansatte. Codanværftet byggede arbejderboliger i området Lyngen syd for havnen, på Codanvej; i dag hedder vejen Norgesvej. Køge Værft opførte det store boligkompleks Værftsgårdenepå Østre Sandmarksvej. Men den store drøm om de hurtige penge var forbi, og det samme var eksistensgrundlaget for de mange ansatte på de to værfter. Nogle rejste fra byen igen, men mange mennesker i Køge var blevet arbejdsløse.

Gummifabrikken

Lige som krigen gav vanskeligheder, gav den også muligheder. Det gjorde den for en af Køges største virksomheder. I 1908 var Albert Theilgaard kommet til Køge. Han var ingeniør og havde som ung opfundet en metode, der kunne genbruge gummi. Og gummi var der mangel på; det blev brugt til mange ting, næsten som plastik i dag. Theilgaard flyttede sin virksomhed til Køge, og kort før krigen begyndte ”Dansk Afvulkaniseringsfabrik” produktionen af cykeldæk og cykelslanger. Det blev en rigtig god forretning under krigen, selvom det i slutningen blev svært at fremskaffe brugt gummi til fabrikationen. Men det gik godt, og på trods af klager fra utilfredse kunder – det var jo erstatningsvarer – voksede fabrikken støt. Ved krigens slutning blev konkurrencen hårdere, og den altid dynamiske direktør Theilgaard lagde produktionen om til bildæk og til galocher. Galocher var en slags overtrækssko til udendørs brug. Fabrikken blev udvidet igen, og den skiftede navn til ”Dansk Galoche – og Gummifabrik”. Det gik godt, i begyndelsen af 1920’erne var der ansat 400 mennesker på fabrikken. I 1923 gik det galt. Theilgaard røg ind i en likviditetskrise; han kunne ikke skaffe de lån, der altid er brug for, når man driver en virksomhed, og fabrikken blev erklæret konkurs. Theilgaard selv blev beskyldt for ulovligheder og blev anholdt på Hotel Prinsen på Torvet under megen dramatik. Det blev en lang retssag, hvor Theilgaard med sin evige kampånd bed hårdt fra sig. Efter mange retsmøder blev han frikendt, og i 1929 blev han tilkendt erstatning. Undervejs studerede Theilgaard jura for at kunne forsvare sig, og faktisk var han tæt på at tage sin eksamen som jurist, da han døde i 1936. Fabrikken blev solgt efter konkursen, men de nye ejere ansatte Theilgaards to sønner som direktører i virksomheden. Nu blev der produceret gummistøvler på fabrikken, og i de bedste perioder blev det til 3500 par om dagen. Fabrikken havde op mod 1700 ansatte; det var en stor og vigtig arbejdsplads for Køge by. Det er den stadig, i dag hedder den ”Codan Gummi A/S”. Gummifabrikken rev en bank med sig i faldet, da den gik konkurs. Theilgaard havde været den store kunde i Landbobanken i Køge, som havde 2,6 millioner kroner til gode hos ham, og da Theilgaard faldt, faldt banken med ham. I 1924 måtte Landbobanken i Vestergade lukke.

Arbejderbyen

Køge var allerede omkring århundredeskiftet så småt blevet en industriby, men i tiden efter Første Verdenskrig rykkede industrisamfundet for alvor ind i Køge. Nye store virksomheder, som for eksempel Gummifabrikken og værfterne, havde trukket mange

arbejdere til byen, og den store efterspørgsel efter arbejdskraft havde givet arbejderne nogle gode år med hensyn til løn og arbejdstid. Tiden efter Første Verdenskrig blev præget af politisk uro. I 1919 satte arbejdsgiverne i Køge hælene i. På Køge Oliemølle udviklede en mindre konflikt om løn sig til en styrkeprøve mellem arbejdsgivere og arbejdere. I december måned blev 300 familier ramt af lockout, dvs. at de blev lukket ude fra arbejdspladsen, og det gav et par hårde vintermåneder for de ramte familier. Der kom ikke meget ud af konflikten, det hele fortsatte stort set som hidtil.

Byen vokser

I tiden efter Første Verdenskrig begyndte Køge for alvor at vokse. Det var en naturlig følge af de store virksomheder, der etablerede sig i byen. Bolignøden var stor, og der blev stiftet flere byggeforeninger med det formål at bygge arbejderboliger. Den første forening, Køge Byggeforening, opførte i 1917 tretten to-familieshuse på Østre Sandmarksvej; de fik Køge Værfts boliger til nabo nogle år senere. Samme år blev der udskrevet en konkurrence om udformningen af et nyt boligkvarter syd for havnen, der skulle hedde "Lyngen".

En ny togforbindelse

I august 1917 åbnede Køge-Ringstedbanen. Mange forventede, at en ny jernbaneforbindelse til byen ville styrke havnens betydning. Det havde voldt mange genvordigheder at etablere den bane, og problemerne fortsatte efter åbningen. Blandt andet handlede det om kommunernes manglende lyst til at betale. Køge-Ringstedbanen fik aldrig rigtig fodfæste, og i 1963 ophørte togdriften Køge-Ringsted.

Familien og fritiden

Familiernes liv blev væsentligt ændret efter Første Verdenskrig. Børnearbejde var ikke mere så nødvendigt for familiernes økonomi, og tanker om, at barndommen havde sine egne værdier, vandt frem. Børn fik mere fritid, og de fik mulighed for at dyrke fritidsinteresser; de dyrkede sport, de blev spejdere, og de meldte sig ind i forskellige ungdomsorganisationer. Om sommeren badede man fra strandene ved Nordre og Søndre Strand eller fra Køge Søbadeanstalt. Camping, eller lejrlivet, som det hed dengang, var ved at vinde frem. Mange unge pakkede deres telte bag på cyklen og drog på lejr tur. Når vinteren kom, blev det tid for at løbe på skøjter; det var meget populært. Skulle de unge ud for at more sig, kunne de tage i "Palmehaven", som restauratør Carl Bruun åbnede på Torvet i 1923. Ville man ud at se sig om, brugte man cyklen. Bilen var stadig ny og mest for de velhavende og de få. At tage kørekort var lige så nyt som det at eje en bil. Da en af de lokale læger skulle tage kørekort, bad Erik Svarre, som var redaktør på Østsjællands Folkeblad, den motorsagkyndige om lov til at køre med for at beskrive prøven for sine læsere. Da prøven var slut på Køge Torv, fik Svarre at vide, at han også havde fået sig et kørekort. Han havde jo været med på turen. Det var i tiden omkring Første Verdenskrig, at de første sommerhuse blev bygget af Køges borgere. Det var, i hvert tilfælde i starten, de mere velhavende, der nød "landliggerlivet" om sommeren. Der blev bygget sommerhuse nordpå mod Solrød, i Strandskoven syd for Køge og i Strøby Egede.

Den Spanske Syge

I slutningen af Første Verdenskrig blev Køge ramt af influenza, den frygtede Spanske Syge. Det siges, at epidemien var en følge af krigen. Sygdommen, som mest ramte yngre mennesker, nåede sit højdepunkt i 1918, og den kom til at koste 11.400 danskere livet. På verdensplan var det 20-40 millioner mennesker. Det fortælles fra Køge, at man i hjemmene juleaften 1918 bar barnesengene med de syge børn ind til juletræet, så de alligevel kunne være med til at fejre jul. Køge slap rimeligt billigt. I 1918 var der registreret 18 døde af sygdommen.

1925 – 1932

Svære tider Danmark var stort set sluppet helskindet igennem Første Verdenskrig, men den gamle og trygge tilværelse var slået i stykker. Tiden efter krigen blev præget af arbejdsløshed og politisk uro, selv om der var perioder med vækst og fremgang. Faktisk så det hele ret lovende ud i slutningen af 1920'erne, men så brød den amerikanske økonomi sammen, og de dårlige tider bredte sig til resten af verden. Helt galt blev det i Danmark op mod 1933. Det var det år, politikerne enedes om en række indgreb, der blandt andet skulle beskytte det danske erhvervsliv, og som fik navnet "Kanslergadeforliget". Det forlig fik også betydning for erhvervslivet i Køge.

Køge Kommune

Arbejdsløsheden havde været stor i Køge i 1920'erne, ikke mindst på grund af lukningen af de to store værfter. En del af de arbejdsløse værftsarbejdere var rejst videre, men mange havde bosat sig i byen. Selv om Gummifabrikken gav arbejde til en del af de arbejdsløse, stod byrådet over for store problemer med at afhjælpe arbejdsløsheden. Derfor besluttede man sig for at sætte nødhjælpsarbejde i gang, blandt andet ved at anlægge nye veje. Det skulle kommunen betale, og det klarede den med lån. Men omkring 1930 havde kommunen så stort et underskud, at Indenrigsministeriet skred ind, og Køge Kommune fik ordre til at afvikle sin gæld i løbet af fem år. Det blev hårde tider, men i midten af 1930'erne var Køge atter kommet på ret køl, og i 1939 kunne en stolt borgmester Niels Albrechtsen fremlægge et kommunalt regnskab med et overskud på 104.000 kroner i kommunekassen. Midt i alle besværlighederne var der dog tid til at tænke på andet end penge. I 1928 blev det besluttet at "Kjøge" i fremtiden skulle staves "Køge".

Skolerne

Efterhånden som indbyggertallet steg i Køge, opstod der pladsmangel på skolerne i byen. Allerede i 1913 var Tøxens Skole blevet udvidet med en ekstra bygning med otte klasseværelser. I 1930 kom der endnu otte til, og i 1937 gymnastiksal og fysik- og biologilokale. I øvrigt kan man af lærerrådsprotokollen fra Tøxens Skole i 1924 læse, at man nu har indført en forbedring i faget skrivning, nemlig "Taktskrivning". Skoledagen, i hvert fald på Tøxens Skole, bestod af 50 minutters lektioner og lå mellem klokken 8 og klokken 16.10. Indtil 1929 var Tøxens Skole en betalings-skole, hvor forældrene betalte skolekontingent for deres børns skolegang. Skolen havde et antal fripladser, som blev tildelt

for et år ad gangen og kun, hvis skolen skønnede, at eleven var flittig og opførte sig ordentligt.

Junckers Savværk – Endnu en stor virksomhed kommer til Køge

I 1930 lejede Flemming Juncker, som var uddannet i skovdrift, en del af det nedlagte Køge Værft. Her ville han fremstille sveller til jernbanespor. Det gik ikke alt for godt i starten, faktisk så skidt, at Juncker prøvede at sælge sit firma til Collstrops Imprægneringsanstalt. Det lykkedes ikke, og Juncker fortsatte. Juncker vidste, at kun 25% af de fældede bøgetræer blev udnyttet, resten blev brugt til brænde. Det var denne rest, som kom til at skabe den industri, som stadig er en af Køges største industrivirksomheder. Blev træet forarbejdet rigtigt, kunne det skæres i mindre stykker, der så blev limet sammen til en ny ide: parketgulve af bøgetræ. I 1933 købte Juncker hele den gamle værftsgrund og gav sit firma navnet ”Junckers Savværk A/S”. De første år gav ideen underskud, men i 1937 kunne firmaet fremvisede første overskud på 18.000 kroner. Flemming Juncker var tit uenig med dem, som havde skudt penge i hans firma, og op gennem årene blev det til op- og nedture for virksomheden. I dag er ”Junckers Industrier A/S” en af Køges største arbejdspladser. Dansk Galoche- og Gummifabrik var en af de virksomheder, som fik glæde af Kanslergadeforliget. Ud af forliget kom den såkaldte Valutacentral, som regulerede importen af varer fra andre lande. Det gavne i høj grad Gummifabrikken og gav den gode levevilkår de kommende mange år. I 1930’erne betød store virksomheder som Collstrops Imprægneringsanstalt, Køge Andelssvineslagteri, Køge Trævarefabrik, Dansk Galoche- og Gummifabrik, Dansk Limfabrik (Danalim) og nu Junckers Savværk, at Køge var blevet en industriby. Men det var ikke kun de store industrier, der gav beskæftigelse. Handels- og kontorfagene var vokset i takt med de store arbejdspladser i industrien, og nu begyndte den offentlige sektor at følge med. Helge Jensen, der kom i lære på kommunekontoret i 1927 har fortalt, hvordan han blev elev. Hans geografilærer, som var borgmester Kofoed, spurgte ham, hvad han skulle lave, når han var færdig med skolen. Det vidste han ikke. ”Du kan gå op til forsørgelsesinspektøren, han skal have en elev, du kan sige, at jeg har sendt dig”. Men først blev Helge prøvet i diktat; da den var blevet gennemlæst, fik han lærepladsen. Helge Jensen blev senere Køge Kommunes socialinspektør.

At være barn omkring 1930

Jens Gerhard Svendsen fortæller om livet som barn i Køge omkring 1930: ”Der var mange børn i vores kvarter. Vi var altid en 6-7 stykker, der legede sammen. Vi kunne spille pind; det minder meget om cricket. Vi havde en pind liggende på to mursten, og det var den, som det gjaldt om at slå ned. Somme tider måtte vi holde op med at spille, fordi de, der var slået døde, ikke gad vente og gik hjem. Vi spillede meget med kugler. De var af ler, der var malet i forskellige farver, og de kostede én øre stykket. Var man heldig havde man glaskugler til 10 øre stykket. Det bedste sted at spille var på kirkegården. Det farligste ved kuglespillet var, når de større drenge dukkede op. Så lød kommandoen ”pil op”, og alle reddede deres kugler; bare ikke dem, der lå i hullet. Dem tog de store drenge. Vi spillede top med en drejet top af træ og en hjemmelavet pisk. Jeg var heldig, fordi jeg kendte en drejer, der lavede alle de toppe, jeg ville have. De var ganske vist ikke så flotte, som de købte, og vist heller ikke helt så gode. Da vi blev lidt ældre, spillede vi klink, hvor man skulle kaste 5-ører så tæt til

en streg som muligt. Den, der lå tættest på stregen, fik pengene. Jeg spillede også fodbold. Først i Lovparken og siden hen på det nye stadion, vi fik i 1932. Det legetøj, jeg husker, som det bedste jeg havde, var en dampmaskine, jeg havde fået af min moster. Den blev varmet op med sprit, og man kunne slutte forskellige små maskiner til den. Og så var der Mekano byggesættet, som man kunne bygge alverdens ting af. Der var arbejdstegninger med, og det bedste var, når man var færdig med en rigtig svær model. På marken mellem Pedersvej og Ølbyvej havde en motorklub i Køge anlagt en hjemmelavet Dirt Track bane – vi kaldte det ”Dørtræk” – til motorcykelløb. Det var i 1929, og banen holdt vel i fire sæsoner. 3-4 gange om året blev der holdt Dirt Track løb, som ikke kun havde lokale racerførere, men også udenbys. Især husker jeg en kører fra Ringsted, som vi lagde særlig mærke til på grund af hans sorte tøj og det brede bælte, han bar. Som regel kom 2-300 mennesker og overværede løbet. Jeg husker ikke, hvad det kostede at komme ind, for min fars onkel havde et hus på Pedersvej med have ud til Dirt Track banen. Ad den vej kom jeg gratis til Dirt Track løb. Om sommeren byggede vi huler på Køge Ås. Her kunne vi så være og vide, at ingen kendte vores hemmelige hule. Lige til næste gang, hvor vi så kunne se, at der havde været fremmede på besøg. Om vinteren kælkede vi på Åsen, hvor spejderne havde lavet en bane, som ikke var helt ufarlig. Når der blev kælket, var det ikke ualmindeligt, at 2-300 mennesker kom og kiggede på, og det skete da også nogle gange i løbet af en vinter, at ambulancen måtte tilkaldes. På det lokale maskinsnedkeri fik vi lavet en lang styrestang på fire meter. Kælkede man alene foregik det oftest på maven, og så styrede vi med benene. Når der kom cirkus til Køge by blev teltet slået op på Køge Torv. Den billigste måde at komme i cirkus på var gennem en ”undersejler” – vi krøb under teltet. Det gav en gratis forestilling eller, lige så tit, ”et rap i røven”. To gange om året, ved skiftedag i maj og november, var der marked på Køge Torv. Så var der gøgl og underholdning, og en gang om året kom den berømte ”Professor Labri” med høj hat og stok og udførte sine kunster. Min far havde en onkel, som var hattemager i Køge, og det fortælles i familien, at Labri købte sig en ny høj hat hos ham hvert år, han var i Køge. En ny hat kostede fem kroner. Et år, da Labri købte sin nye hat, skete følgende: ”Stræk din hånd frem” sagde Labri til hattemageren og lagde så kronestykkerne i hånden på ham, mens han talte højt til fem. ”Luk nu hånden godt om pengene og pas godt på dem”, sagde professoren, mens han forlod butikken. Da hattemageren åbnede sin hånd, lå der – fire kroner. Året efter klagede hattemageren til Labri. ”Simpelt trylleri”, svarede professoren.”

1933 – 1939 På vej mod en ny krig

Den sidste del af 1930'erne var præget af megen politisk uro. Efter den store verdenskrise i 1929 var det tyske demokrati gået i opløsning, og i 1933 kom et nyt parti, Tysklands Nationalsocialistiske Arbejderparti, til magten i det store land syd for Danmarks grænse. Folk kaldte det Nazistpartiet. I Danmark blev der dannet et nazistisk parti. Det fik også medlemmer i Køge, som ellers med sine store fabrikker var en arbejderby med mange kommunister. Kommunister og nazister kunne mildt sagt ikke fordrage hinanden, og et nazistisk møde på Jernbanehotellet i 1934 endte i et kæmpe slagsmål mellem nazister og kommunister.

Flere arbejdspladser

Køge var blevet en industriby, og i 1933 åbnede endnu en stor virksomhed i Køge. Farvefabrikken Sadolin & Holmblad købte en grund nord for byen, og begyndte opførelsen af en stor fabrik med navnet ”Kemisk Værk Køge A/S”. I løbet af 1934 skød bygningerne op, og de fleste glædede sig ved de nye arbejdspladser. Naboerne var ikke helt så tilfredse. Prøveboringer på fabrikkens grund tømte deres brønde for vand. I 1935 var der opført 15 bygninger, og 40 arbejdere havde fået arbejde på virksomheden. Hovedproduktionen blev fremstilling af farvestoffer, men inden længe blev der også fabrikeret mælkesyre til læskedrikke. De hed Chabeso, Drueta og Funkisko. I løbet af trediverne begyndte kvinderne at komme ud på arbejdsmarkedet; det vakte nogen modstand, især i perioder med stor arbejdsløshed. Det var ikke velset at blive fabrikspige. En kvinde fortæller, at hendes bror, der arbejdede på Gummifabrikken, sagde til deres mor: ”Hvor tillader du, at hun tager ud på Gummien, det var forfærdeligt. Så sagde min mor: Ja, det må hun selv klare, for det er hun i stand til, så alt det pladder, du kommer med, det kan jeg slet ikke gøre noget ved. Hun er mand for sin egen hat.” (Fra ”Arbejdererindringer”, Køge Byhistoriske Arkiv, 1980).

Fritiden

”For et barn var havnen et vidunderligt sted at vokse op, her var utallige muligheder for legepladser – balancegang på store kævler . . spøgelseshistorier mellem de store sveller på Imprægneringsanstalten, så uhyggelige, at man dårligt turde gå hjem bagefter.” ”Vi legede alle drenge på Lovparken; der var legeplads og fodboldbane . . Som drenge kunne vi ikke mærke de sociale forskelle. Vi legede også somme tider lidt med pigerne. Man kom også til fødselsdage i hinandens hjem. Det gik på tur uanset sociale lag, men forældrene kom ikke sammen, det var kun kammeraterne”, fortæller en dreng fra et håndværkerhjem i Køge i 1930’erne. (Køge Museums Etnologiske Undersøgelser).

Forurening

Efter Første Verdenskrig fik mange indbyggere i Køge vandskylende toiletter. Dermed blev endnu mere spildevand ledt ud i vandløbene og i Køge Bugt. I 1930’erne blev det påbudt husejerne at installere en septiktank, som rensede vandet, inden det blev ledt videre ud i naturen. Oven i udledningen fra de private husstande bidrog de store industrivirksomheder til den begyndende forurening. Køge Å var begyndt at lugte mærkeligt, og i 1936 lod Sundhedskommissionen badevandet undersøge i Køge Bugt. Resultatet anså man dog ikke for alarmerende.

Køge Boldklub

Køge Boldklub var blevet stiftet i 1895, og blev lagt ind under Køge Gymnastik og Idrætsforening i 1907. I oktober 1927 brød fodboldafdelingen ud og dannede sin egen klub. I begyndelsen spillede man i Lovparken, men i 1932 blev et nyt stadion indviet ved Københavnsvej. Det blev fejret med en opvisningskamp mod Skovshoved for 1500 tilskuere. I 1939 rykkede Køge Boldklub op i første division og sluttede sæsonen med en flot fjerdeplads.

1940 – 1949

Besættelse og befrielse

Siden verdenskrigen havde mange mennesker frygtet en ny krig. Gennem den sidste halvdel af 1930'erne havde Tysklands diktator, Adolf Hitler, overfaldet flere af Tysklands nabolande, og i 1939 overfaldt han Polen. Det blev begyndelsen på endnu en verdenskrig. Det var i september 1939. Endnu en gang ankom en sikringsstyrke med danske soldater til Køge, det var 100 mand. Samtidig begyndte man at øve sig på mørklægning af byen, og de første rationeringsmærker blev uddelt fra Brochmands Skole. Mange i Køge har sikkert spurgt sig selv, om det mon gik galt denne gang. Det gjorde det. Den 9. april 1940 blev Danmark besat af det nazistiske Tyskland.

Skolerne under besættelsen

Dagen efter den tyske besættelse kom de tyske tropper til Køge by. Det var sanitetstropper, og de rykkede ind på Køge Sygehus. Et af de områder, der først mærkede den tyske besættelse var skolerne. Allerede den 11. april flyttede tyske soldater ind på Brochmands Skole, hvor de blev til den 6. juni. Eleverne rykkede sammen, men da tyskerne kom tilbage til skolen i efteråret, måtte der nødløsninger til. Brochmands Skole blev lukket og flyttet til Tøxens Skole, som så flyttede til Teknisk Skole. Efter sommerferien 1940 rykkede alle sammen på Tøxens Skole, hvor klasseværelserne blev halveret for at få plads til alle elever. De mindre klasser fik en kortere skoledag, og de større klasser blev undervist i toholdsskift, nogle om formiddagen og nogle om eftermiddagen. Det var besværligt, men man var dog fornuftige nok til at beholde nødplanen, da tyskerne forlod Brochmands Skole i marts 1941, for i marts 1943 overtog tyskerne igen Brochmands Skole. Denne gang til unge tyske soldater fra Hitler-Jugend; de var 15 -17 år gamle. I løbet af besættelsestiden blev det, som så meget andet, svært at drive skole. På Tøxens Skole måtte man i vinteren 1942-43 opgive at lade de ældste elever få deres "14 dages bad." I stedet fik de i omklædningsrummet et "tempereret motionsbad"; hvad det så var for noget, men det har sikkert ikke været behageligt. Samtidig mærkede man et strejf af nazisme, da tre lærere på Tøxens Skole i 1941 fik orlov for at tage på studierejse til Tyskland. Om de tre lærere fortæller Jens Gerhard Christensen, der var elev på Tøxens Skole under krigen, at de havde krævet ham afstraffet, fordi han i skolebladet havde skrevet, hvad han mente om deres nazistiske sympatier: "Skoleinspektør Boelskov bad de tre lærere gå udenfor, mens afstraffelsen skete og beordrede mig hen til en læderstol. . . Her slog han løs på stolen, så det kunne høres uden for. Da han var færdig, fik jeg ordre til at se brødebetyngtet ud, når jeg forlod kontoret."

Frygten for luftangreb

Lige fra den første dag og under hele krigen, var man bange for at blive bombet fra luften, og kommunen arbejdede hårdt for at sikre Køges befolkning i tilfælde af luftangreb. Det var ikke så mærkeligt. Efterhånden som krigen skred frem, oplevede Europas byer rædselsvækkende luftbombardementer. I 1940 blev der opsat to kraftige luftværnssirener, en ved havnen og en på Tøxens Skole. Var der luftalarm om natten, tog skolen "lempeligt på de tilfælde, hvor børnene efter en luftalarm møder en time eller to for sent." Desuden blev der oprettet et CB-korps, som kunne sættes ind og slukke brande og hjælpe sårede ved et

luftangreb. De ældste spejdere i byen var med i det frivillige ”Spejdernes Hjelpekorps”, som blandt andet løste opgaver som ordonnanser, når der blev blæst luftalarm over byen.

Hverdagen under besættelsen

Hverdagen blev stadig mere besværlig, og der var mangel på alt. For første gang blev tanken om genbrug sat i system. Det kom til at hedde ”Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse”, L.A.B., og havde, som navnet sagde, egentlig til formål at skaffe arbejde til de arbejdsløse. Dem var der hele 9,7 % af i Køge i 1942. Arbejdsløsheden betød blandt andet afskedigelser på Gummifabrikken, og det var de gifte kvinder, der skulle fyres. Det var vel, fordi man mente, at det ramte mindre hårdt, hvis manden derhjemme havde arbejde. Der blev protesteret, men ledelsen stod fast, og i 1940 afskedigede man 150 gifte kvinder. Der var kun benzin til læger, politi og til andre vigtige opgaver; det vil sige til i alt 87 biler i Køge i 1944. Resten af bilerne blev klodset op eller forsynet med en generator; det var en slags kakkellovn, der udviklede gas, som bilerne kunne bruge som brændstof. Stort set alle varer var rationerede, eller man kunne slet ikke købe dem. Var man til cigaretter stod den på kirsebærblade, toppe af kartoffelplanter eller såkaldt ægte tobak fra Sydfyn. Vintrene under besættelsen var meget kolde, og sneen lå højt på vejene. Brændsel var dyrt, så skulle man giftes, måtte man selv medbringe 10 hl koks til kirken. Togene var overfyldte, så meget, at et tog i den sidste krigssommer gik i stå på bakken ved Lellinge; folk stod på trinbrættet eller sad på taget af vognene. Ved juletid var der igen pres på, men da havde man sat vagter ud på stationen, som forhindrede folk i at hænge udvendigt på vognene. I Køge by var bolignøden så stor, at en familie måtte indlogeres i et udstillingsvindue på havnen. Men ser man på boligforholdene i Køge i 1943 boede faktisk 1675 familier i villa (dog ofte to familier i ét hus), og kun 1325 familier i etageejendomme.

Modstanden

Indtil 1943 styrede den danske regering Danmark gennem den svære tid. Og faktisk virkede det hele ret normalt i de første krigsår. I 1940 blev Sønder Køge indlemmet i Køge kommune, og byen havde igen plads til de nødvendige udvidelser. I 1941 tog byen et nyt gasværk i brug – de fleste køkkener brugte gas. Samme år blev der opført en stor tilbygning til Køge Rådhus i Bygårdsstræde. Man kunne næsten glemme, at der rasede en frygtelig krig derude i den store verden. I 1941 overfaldt Hitlertyskland det kommunistiske Sovjetunionen. I Køge, der var en arbejderby, var der en del kommunister. De måtte under jorden, da den danske regering gik med til det tyske krav om at arrestere et antal medlemmer af Danmarks Kommunistiske Parti. Politiet i Køge rykkede også ud, men de fleste kommunister her i byen slap væk. Mange af dem gik ind i modstandsbevægelsen, hvor de måtte leve de næste fire år under jorden i det enorme pres, sådant et liv medfører. Enkelte blev fanget, og én måtte den forfærdelige vej til de tyske Kz-lejre. Sabotagen og modstanden mod tyskerne tog til, og i august 1943 udbrød der strejker og voldsom uro over hele landet. Hitler forlangte strammere forhold i Danmark; det kunne den danske regering ikke gå med til, og den gik af. Samtidig angreb tyskerne de danske kaserner, og de danske soldater blev taget til fange. I Køge blev borgmesteren, viceborgmesteren og den nye politimester kaldt til den tyske kommandant, der havde kontor på 1. sal på Brochmands Skole. Kommandanten forlangte en aftale om, at de skulle opretholde ro og orden. Det var

ikke svært at sige ja til det, det gjorde de allerede. Det kneb dog noget på restaurant "Landsbyen", hvor der med mellemrum opstod klammeri mellem de unge fra Køge og de tyske soldater. Den mere organiserede modstand var begyndt at tage form i Køge allerede før 1943. Medlemmer af Konservativ Ungdom i Køge var så småt begyndt at gøre modstand mod den tyske besættelsesmagt, og kommunisterne, der var gået under jorden i 1941, oprettede modstandsgrupper, som blandt meget andet trykte illegale blade. I de illegale blade kunne befolkningen læse det, som ikke måtte fortælles i radioen og i de almindelige aviser på grund af den tyske censur. I Køge opstod der flere illegale bladgrupper. En af dem bestod af unge, som lige var kommet ud af skolen. Bladet, de trykte, hed "Den Danske Kokarde". Ret tidligt i krigen begyndte England at kaste faldskærmsagenter ned i Danmark. Deres opgave var at hjælpe modstandsbevægelsen. Faktisk blev de to første agenter kastet ned syd for Køge. Det gik galt, den ene faldskærm foldede sig ikke ud. En kold vinternat i 1942 gik en ung mand fra Køge over isen til Sverige; han ville til England og være soldat. Hans forældre vidste ingenting. Han hed Erik Boelskov, og hans far var skoleinspektør på Tøxens Skole. I England blev Erik uddannet til faldskærmsagent, og fik kodenavnet "Table Sandwich". Han blev kastet ned i Jylland i 1943, og kom snart efter til Roskilde, hvor han organiserede en sabotage. Fra Roskilde tog Erik til København. Her omkom han, da den lejlighed, han boede i, sprang i luften. Lejligheden havde været fyldt med sprængstof. Erik Boelskov nåede at arbejde som faldskærmsagent i fem måneder. Hans forældre vidste ikke, at han var kommet til Danmark, for selvom Erik havde været så tæt på som i Roskilde, måtte han ikke opsøge sine forældre i Køge. Først efter krigen fik de at vide, at han var død. Erik Boelskov ligger begravet på Ny Sct. Nikolai Kirkegård. I dag kender vi til grusomhedernes omfang: 6 millioner jøder blev henrettet af nazisterne under Anden Verdenskrig. I oktober 1943 indledte tyskerne jagten på de danske jøder. De fleste var dog blevet advaret og nåede at flygte. Nu prøvede de at slippe til Sverige, og her kom Køge til at spille en vigtig rolle. Med hjælp fra modstandsbevægelsen, men også fra mange almindelige mennesker i Køge, lykkedes det at få sejlet et større antal jøder over til friheden på den anden side af Øresund. Transporterne udgik fra forskellige steder i havnen eller direkte fra strandene syd for byen. Det største af disse udskibningssteder lå ved Strøby Ladeplads syd for Køge. Som krigen skred frem begyndte man at opbygge en hemmelig hær i Danmark. Den skulle falde tyskerne i ryggen, hvis der blev brug for det. Hæren skulle bruge våben, og de blev kastet ned fra luften. Vest for Køge ligger store skovområder, og her kastede engelske flyvemaskiner våben ned om natten til de ventende våbenmodtagegrupper. I Køge blev der dannet en våbenmodtagegruppe under ledelse af ingeniør Skaarup Christensen. Når våbnene var kastet, blev de kørt væk fra modtagepladsen og skjult på gårde i omegnen, inden de blev sendt videre til København. Det var et farligt arbejde, som kunne medføre dødsstraf. I september måned 1944 arresterede tyskerne det danske politi. Det var en alvorlig situation, for nu var der frit slag for de kriminelle. Derfor oprettede borgere i Køge by hurtigt et privat vagtværn, som arbejdede som en slags privat politi. Vagtværnet havde det ikke let. Det var jo ikke alle, der rettede sig efter dem, og det blev ikke lettere, da Schalburgkorpset, som bestod af danske nazister, rykkede ind i Køge og mente, at de var det nye politi.

Befrielsen I foråret 1945 var tyskerne på tilbagetog overalt, og alle vidste, at det kun var et spørgsmål om tid, inden det hele var overstået. Og så en lørdag aften i maj lød det over den engelske radio, at tyskerne havde overgivet sig, og at freden kom til Danmark den næste dag. Den næste dag var den 5. maj 1945. Fem års utryghed og mørke var slut, og alle festede i gaderne. Næste dag rykkede modstandsbevægelsen ud for at sikre ro og orden i byen. I Køge Havn lå der et større antal tyske krigsskibe, og besætningerne på dem ville ikke overgive sig til Køges modstandsbevægelse. Det gav nogle nervøse dage med skyderi og uro i byen. Først da engelske soldater kom til Køge, tre dage efter befrielsen, overgav tyskerne på skibene i havnen sig til dem. Kort tid efter marcherede de sidste tyske soldater ud af Køge. Krigen var slut, og selvom der igen var lys i gadelygterne, og de forhadte mørklægningsgardiner var blevet brændt, kastede krigen sine skygger ind i de kommende år. Der var stadig mangel på det meste, og det, man kunne købe, var rationeret. Det tog tid at få det hele til at fungere normalt igen efter de svære år. Perioden fra 1914 til 1949 havde været en dramatisk tid med to store verdenskrige, kriser og politisk uro. Efterkrigstiden blev ikke så fredelig, som mange havde håbet på, men med starten på 1950'erne begyndte opbygningen af det danske velfærdssamfund, vi kender i dag.

ORDFORKLARINGER

- Epidemi: Når mange mennesker samtidig rammes af en smitsom sygdom.
- Funkisstil: En stilart indenfor kunst og arkitektur fra 1930'erne, som tilstræbte at tingene ikke kun skulle være pæne at se på, men også brugbare – de skulle fungere.
- Generator: Under besættelsen blev bilerne forsynet med en gasgenerator. Når man fyrede i den med træ dannedes der gas, som bilen kunne bruge som brændstof.
- Illegal: I strid med loven.
- Imprægnering: Måde at behandle træ på, så det holder længere.
- Jura: Videnskab, der har med retsvæsen at gøre.
- Konkurs: Man bliver erklæret konkurs, når man ikke kan betale dem, man skylder penge. Dermed mister man retten til selv at bestemme over sine penge.
- Neutral: Upartisk.
- Ordonnans: Militærperson, der overbringer meldinger og befalinger.
- Præliminæreksamen: Eksamen, der stort set svarede til en realeksamen. Realeksamen kunne man tage efter ti års skolegang. Præliminæreksamen blev afskaffet i 1958.
- Rationering: System til fordeling af varer, der er mangel på.
- Rationeringsmærker: Mærker, som uddeles til en befolkning, for at styre fordelingen af rationerede varer.
- Rundskue: Et arrangement, hvor man ved køb af et rundskuehæfte, kan komme rundt og se virksomheder, der normalt ikke er offentligt tilgængelige.
- Sanitetstropper: Soldater, der tager sig af syge og sårede.
- Schalburgkorps: Et dansk nazistisk militærkorps.
- Sikringsstyrke: Soldater, som holdes parate, hvis der er risiko for krig.
- Skiftedag: Den dag, tjenestefolk skiftede arbejdsplads. Især 1. maj og 1. november.

- Valutacentralen: Valutacentralen blev oprettet i 1932 for at styre den danske import af varer fra udlandet.
- Økonomi: Forhold, der især har med penge at gøre.

Om bogen

Hit Med Historien er en værkserie om Køges historie udarbejdet til brug for undervisning og til inspiration for den alment interesserede. Bag projektet står selskabet Hit med Historien, som har til formål at fremme børns lokalhistoriske identitet og bevidsthed primært ved udgivelse af serien Hit med Historien. Det er et samarbejde mellem Køgebibliotekerne, Køge Byhistoriske Arkiv, Ellemarkskolen i Køge, Køge Museum og Amtscntret for Undervisning i Roskilde. Vi har fået stor hjælp af en gruppe på 10 børn, der har fungeret som konsulenter for projektet. Mange tak til dem og til de mange, der har hjulpet med billeder, oplysninger med mere. Udover bogen består materialet af en hjemmeside på adressen: www.hitmedhistorien.dk Web-redaktør er Jacob Kobbernagel. Her ligger der supplerende stof, man selv kan arbejde videre med. Vi har været så heldige at kunne finansiere bogen gennem støtte fra Køge Kommunes Kulturudvalg og Børneudvalg. Hjertelig tak til begge udvalg. Desuden har de deltagende institutioner bidraget med personaleressourcer og kontorfaciliteter. Dette er den anden bog i en planlagt serie på syv om forskellige afsnit af Køges historie. Vi valgte at indlede serien med bogen om Køge i 1950'erne og fortsætter nu med perioden umiddelbart inden, nemlig årene 1914-1949, altså tiden fra 1. Verdenskrigs udbrud og til lige efter afslutningen af 2. Verdenskrig. Hvor intet andet er nævnt, stammer fotografierne i bogen fra Køge Byhistoriske Arkiv.

Køge, september 2003

Inger Halleløv, Birte Broch, Karin Larsen, Britta O. Jensen, Hanne Villadsen, Inge Christiansen og Jacob Kobbernagel

LITTERATURLISTE

IKKE-TRYKTE KILDER:

Forenings – og erhvervshistorisk materiale i Køge Byhistoriske Arkiv.

Personalthistorisk materiale i Køge Byhistoriske Arkiv.

Materiale fra Henning Bjørn Larsens privatarkiv om besættelsestiden i Roskilde Amt.

Materiale fra Henning Bjørn Larsens privatarkiv om de unge jøder i Roskilde Amt under besættelsen.

Østsjællands Folkeblad.

Jens Gerhard Svendsens beretning. Køge Museums Etnologiske Undersøgelser

TRYKTE KILDER:

Niels Finn Christiansen: Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie: Klassesamfundet organiseres, 1900 -1925, bind 12, 1990.

Tage Kaarsted: Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie: Krise og krig, 1925 -1950, bind 13, 1991.

Køge Bys Historie 1288-1988, bind II: 1850- 1988. Red. af Helge Nielsen, Køge 1988.

Jan Hansen: Køge i 700 år, Køge Kommunale skolevæsen, 1989.

Mette Henriksen: Kemisk Værk i Køge 1933- 1946, Køge Studier, 1999.

Fra Borgerskole til Brochmands Skole: Et jubilæumsskrift i anledning af skolens 175 års jubilæum. Køge 1983.

Tøxens Skole 1859-1984 : Et festskrift udgivet i anledning af skolens 125 års jubilæum, 4. februar 1984.

Køge 1984. Henning Bjørn Larsen: Køge under besættelsen 1940-1945, Køge Kommune og Køge Byhistoriske Arkiv, 1995.